

УДК 316: 303.686

Пошуково-дослідницький проект «Ставлення українців до історичного минулого» в рамках якісної стратегії соціологічного дослідження

Тетяна Ліщук-Торчинська –

кандидат філософських наук,
доцент кафедри загальної
і соціальної психології та соціології,
Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки,
Луцьк, Україна
E-mail: ltorch.t@gmail.com

Researcher ID: S-5118-2017

У статті на основі конкретного досвіду обґрунтовано перспективність використання проектної технології під час вивчення студентами-соціологами курсу «Якісні методи у соціологічних дослідженнях». Розглянуто теоретичні питання, методичні й організаційні аспекти проведених у рамках проекту досліджень. На основі біографічного та усно-історичного типів якісної стратегії дослідження за допомогою методів глибинного інтерв'ю й фокус-груп апробовано комплексний підхід до розгляду ставлення українців до історичного минулого.

У межах цього проекту розкрито значення для фахової підготовки соціологів у вищій школі дидактичної та змістової складових частин польової роботи студентів. Суть першої з них полягає в поглибленні розуміння студентами дослідницького процесу за допомогою застосування теорії, методів і процедури дослідження в практиці польової роботи, відпрацюванні способів аналізу даних; у самоаналізі та самооцінці рівня фахової підготовки з курсу. Суть іншої – у залученні студентів до вивчення актуальної для українського суспільства теми розмислів над історичним минулим репрезентантів різних статусних груп. Під час участі в проекті студенти в рамках якісної стратегії соціологічного дослідження здобули досвід пошуково-дослідницької роботи включно з досвідом генерування й критики ідей, командної та індивідуальної роботи, досвідом взаємодії в «полі» з іншими.

Ключові слова: метод проектів, біографічне дослідження, усна історія, глибинне інтерв'ю, фокус-група.

Received: September, 2017

1st Revision: October, 2017

Asseped: November, 2017

Lishchuk-Torchynska Tetiana. Search and Research Project «Attitude of Ukrainians to the Historical Past» in the framework of Qualitative Strategy of Sociological Research. The article is based on concrete experience that substantiates the prospects of using the projective technology during the study «Qualitative Methods in Sociological Research» course by students of sociology department. The project was implemented during 2015/2016 and 2016/2017 academic years by students of sociology department of «Master» and «Specialist» degree of the Lesya Ukrainka Eastern European National University; the project was headed by the author of the article.

The geography of the study has covered Volyn, Lviv, Rivne, Ternopil and Charkiv regions of Ukraine. The sample of the study consisted of representatives of various status groups: ordinary citizens aged 60 and older (in the narrative interview format), experts – representatives of the humanitarian intelligentsia aged from 35 to 60 years (in a semi-structured interview format) and of young intellectuals that are students (in focus group studies).

The theoretical questions, methodological and organizational aspects of empirical researches that were carried out within the framework of the project are considered. On the basis of biographical type and type of oral history of qualitative research strategy within the help of methods of in-depth interviews and focus-groups an integrated approach to the study of the attitude of Ukrainians towards the historical past has been tested.

Within the framework of this project, the significance for the professional preparation of sociologists in the high school of the didactic and content components of field work of students was revealed. The essence of the first of these components is to deep students' understanding of the research process by applying the theory, methods of data analysis applying self-assessment of the level of the course professional training. The essence of another is in attracting students to the study of topics relevant to the Ukrainian society over the historical past of the representatives of various status groups. While participating in the project, with the framework of a qualitative sociological research strategy, students gained experience of search and research work, including the experience of generation and critics of ideas, teamwork and individual work, interaction in the field with the Others.

Key words: project method, biographical research, narrative interviews, oral history, semi-structured interviews, focus group.

Ліщук-Торчинская Татьяна. Поисково-исследовательский проект «Отношение украинцев к историческому прошлому» в рамках качественной стратегии социологического исследования. В статье на основании конкретного опыта обоснована перспективность использования проектной технологии во время изучения студентами-социологами курса «Качественные методы в социологических исследованиях». Рассмотрено теоретические вопросы, методические и организационные аспекты проведённых в рамках проекта исследований. На

основаним біографічним і усно-історичним типом якісної стратегії дослідження при допомозі методів глибокого інтерв'ю і фокус-груп апробований комплексний підхід к изучению отношения українців к історичному минулому.

В рамках проекту розкривається значимість дидактичної і змістової складових полевой роботи студентів-соціологів з метою їх професійної підготовки.

Ключевые слова: метод проектів, біографічне дослідження, усна історія, глибоке інтерв'ю, фокус-група.

Постановка наукової проблеми та її значення. Відповідно до соціальних викликів у сучасному світі, на сьогодні в українській системі освіти триває пошук ефективних технологій, методів і методик викладання. Один із перспективних шляхів навчання в системі підготовки фахівців у вищій школі – метод проектів, який органічно поєднує теорію й практику, групову та індивідуальну роботу, оволодіння базовими знаннями та творчість. В університетській системі освіти в межах кожної спеціальності й освітньої програми метод проектів має свою специфіку. Вивчення досвіду реалізації пошуково-дослідницького проекту в кожній із них є актуальним.

Пошуково-дослідницькі проекти в рамках фахової підготовки соціологів у вищій школі містять два складники – дидактичний і дослідницький. У межах цього проекту перший полягає в поглибленні розуміння студентами дослідницького процесу за допомогою застосування теорії, методів і процедури дослідження в практиці польової роботи, відпрацювання способів аналізу даних; у самооцінці рівня фахової підготовки з курсу. Дослідницький складник ґрунтується на залученні студентів до вивчення актуальної для українського суспільства теми розмислів над історичним минулим репрезентантів різних статусних груп.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Українські історики й соціологи, вивчаючи історичне минуле в рамках якісної стратегії дослідження, найчастіше з-поміж усіх типів дослідження обирають усну історію. Прикладами таких досліджень є низка реалізованих українськими істориками проектів: «Усна історія степової України» (Запорізьке товариство імені Якова Павловича Новицького) [8], Міжнародний проект зі збору документальних свідчень про долі людей, які в роки Другої світової війни залучалися до рабської та примусової праці на території Третього рейху («Центр освітніх ініціатив» (м. Львів), «Східний інститут українознавства ім. Ковальських» (м. Харків) у співпраці з відділом історії України періоду Другої світової війни Інституту історії України НАН України) [3], проект «Україна XX століття в пам'яті жінок» у межах Міжнародного проекту «Жіноча пам'ять» («Інститут народознавства НАН України» (м. Львів) за підтримки Канадського інституту Українських студій при університеті Альберти (Канада)) [4], «Пам'ять про Голодомор» і «Майдан: усна історія» (Український інститут національної пам'яті) тощо. Ці та інші проекти стосуються вивчення конкретних сторінок української історії.

Заслугує на увагу подання українськими соціологами й етнографами досвіду проведення емпіричних досліджень, зокрема тих із них, що виконані на ґрунті історії життя й усної історії [6; 7].

Мета статті полягає в узагальненні досвіду реалізації в навчальному процесі пошуково-дослідницького проекту «Ставлення українців до історичного минулого» в рамках вивчення студентами-соціологами курсу «Якісні методи у соціологічних дослідженнях», визначенні теоретичних, методичних й організаційних питань, проведених у межах проекту досліджень. **Завдання статті** – визначити особливості реалізації проекту в рамках біографічного та усно-історичного типів якісної стратегії дослідження на основі методів індивідуальних (неструктурованого й напівструктурованого) інтерв'ю і методу фокус-груп.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Суспільство та спільноти час від часу переосмислюють своє історичне минуле. Інтерес до історичного минулого й соціальної пам'яті заново виникає в часи революційних перетворень суспільства – тоді, коли знову постають питання про соціальну ідентичність, складовими частинами яких є питання про походження та історичний розвиток нації. Інтерес до питань історичного минулого – це не виняток, що властивий тепер окремим суспільствам чи спільнотам, а є загальносвітовою тенденцією у сфері культури й освіти. Ян Ассман, німецький учений, дослідник стародавніх та нових спільнот й суспільств, називає такі чинники сучасної зацікавленості темою пам'яті й спогадів: «По-перше, з появою нових електронних засобів і зовнішнього зберігання інформації (а отже, і штучної пам'яті) ми вступили в епоху культурної революції, яка за значенням не поступалася появі книгодрукування, а раніше – письма. По-друге, ... на нашу власну культурну традицію нерідко дивляться тепер із позиції “посткультури” (Джон Стайнер), де дещо те, що завершилося, – те, що Ніклас Луман називав

“старою Європою”, – продовжує жити лише як предмет спогаду й коментуючої обробки. По-третє, покоління очевидців найтяжких в анналах історії злочинів зараз поступово зникає з життя» [1, с. 11].

Питання історичного минулого, з погляду очевидця чи учасника подій, знаходять відображення в лавині наукових текстів про історичну пам'ять, що створені, передусім, істориками. Питання історичного минулого знаходять відгук у розмислах і суперечках про події минулого тих, кого ми називаємо пересічними людьми. Наскільки усвідомлене «непроминальне минуле» у нашому сьогоденні, якими є спроби його усвідомлення й ставлення до історичного минулого наших сучасників, наскільки узгоджені оцінки особою історичних подій колись і тепер, що з минулого, на думку оповідачів, має вплив на їхню щоденність – на ці й інші питання покликаний відповісти пошуково-дослідницький проект «Ставлення українців до історичного минулого». Проект реалізовано упродовж 2015/2016 і 2016/2017 навчальних років під час вивчення курсу «Якісні методи у соціологічному дослідженні» студентами-соціологами освітньо-кваліфікаційних рівнів «Магістр» і «Спеціаліст» Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (далі – СНУ ім. Лесі Українки) під керівництвом авторки статті. Географія проекту охоплювала Волинську, Львівську, Рівненську, Тернопільську й Харківську області. Вибірку в дослідженні складали представники різних статусних груп: пересічні громадяни віком від 60 років і старші (в опитуванні у форматі наративного інтерв'ю), експерти – представники гуманітарної інтелігенції віком переважно 35–60 років (в опитуванні у форматі напівструктурованого інтерв'ю) і молоді інтелектуали – студентська молодь (у фокус-групових дослідженнях). Другу й третю групи інформантів поєднувала зацікавленість історією чи через професійну належність до цеху істориків, чи через інтелектуальні схильності та переваги. Наративне й напівструктуроване інтерв'ю проводили вдома або за місцем роботи інформантів поза участю «третьох осіб», фокус-групи – в університетській аудиторії.

Умовою успішної роботи над проектом було засвоєння студентами теоретичних знань і набуття практичних навичок згідно з Програмою курсу, вивчення під час аудиторних занять і в процесі самопідготовки тем «Методологічні основи якісного дослідження», «Історія життя» («life history») як тип якісного дослідження», «Усна історія (oral history)», «Наративне інтерв'ю», «Напівструктуроване інтерв'ю», «Метод фокус-груп». З'ясування теоретичних питань дослідження та напрацювання інструментарію відповідали кожному з передбачених проектом типів (біографічного й усно-історичного) і методів (глибинного та фокус-групового інтерв'ю) якісного дослідження з урахуванням специфіки кожного з них. Для відпрацювання методичних аспектів і польових процедур із використання методів індивідуальних неструктурованого й напівструктурованого інтерв'ю під час лабораторних занять у студентських групах застосовано елементи тренінгу, а під час підготовки до проведення фокус-груп обговорювали роботу модератора на основі перегляду відеозаписів реальних фокус-груп, що є у відкритому доступі в мережі Інтернет.

Студентам надано рекомендації щодо домовленості з учасниками опитування про здійснення аудіозапису на час проведення польового етапу дослідження. Учасникам дослідницької команди наголошено на необхідності дотримання вимоги конфіденційності інформації про оповідача та потребі визначити ступінь відкритості під час оприлюднення даних за згоди інформанта. Студентів поінформовано про пакет супровідних для польової роботи документів і матеріалів, правил ведення польових нотаток і заповнення форм документації.

У ході реалізації проекту «Ставлення українців до історичного минулого» один зі способів дослідження реалізовано на ґрунті «історії життя» методом наративного інтерв'ю. Настанові сучасних історичних студій щодо суб'єктності й суб'єктивності в історії в роботу відповідає спрямованість на встановлення змісту історичного минулого в людському бутті, і в статичній щоденності, і в динаміці – у перебігу людського життя, у біографії. «Дослідження емоцій та емоційний підхід до досліджень, що пропагуються неконвенційною історією, ідуть пліч-о-пліч із пошуком справедливості для тих, кого «велика історія» позбавила голосу, тих, чия візія минулого та світу не збігається з моделлю традиційного дослідження та представлення минулого», – стверджує польський професор історії Ева Доманська [2, с. 103].

Теоретичні й методичні основи методу наративного інтерв'ю визначено в межах проекту згідно з підходами, що напрацьовані німецькими науковцями Габріель Розенталь [11] і Фріцом Шутце [12] та датським ученим Стейнаром. Квалє [10]. Наративне інтерв'ю – цінне джерело інформації для дослідників завдяки спонтанності, яку виявляє інформант, що сприяння його незаангажованості, зняттю «внутрішньої цензури» – прагненню відповідати соціальним очікуванням і/або здійснити раціоналізацію своїх вчинків тощо. Цьому ж завданню – сприяти безпосередньому виявленню позиції інформанта, уникання скерування оповідача під час висвітлення ним свого життєвого досвіду –

відповідає незаданість у наративному імпульсі теми дослідження, що дає змогу з'ясувати зацікавленість/відсутність зацікавленості оповідачем/оповідачкою історичним минулим, усвідомлення/неусвідомлення нею/ним сув'язі історичної долі країни з власною долею, життям сім'ї та родини, впливу історичного минулого на сьогодення. Така позиція посилюється невтручанням інтерв'юера в основну частину оповіді, спрямованістю його зусиль на створення сприятливих для оповідача умов інтерв'ю: підтримку доброзичливої й спокійної атмосфери. Запорукою успішного спілкування під час наративного біографічного інтерв'ю постає вдале формулювання наративного імпульсу, яке б ініціювало інформанта до оповіді та містило пояснення процедури проведення інтерв'ю, формуючи таким чином у респондента настанову на змістову й тривалу оповідь, готовність до відкриття свого життєвого досвіду. Зі студентами обговорено методику та техніку проведення наративного інтерв'ю, наголошено на необхідності дотримуватися вимог процедури й разом із тим бути здатними в умовах недирективності інтерв'ю реагувати на різні ситуації.

Оповідачами були люди віком від 60 років і старші, (люди з багатим життєвим досвідом). Серед них інколи траплялися члени родини інтерв'юєрів, що дало змогу здолати «бар'єр мовчання», нерідко властивий людям старшого віку, експлікувати їхній травматичний життєвий досвід, бути відкритими й емоційними. Для молоді в цьому разі – це можливість глибше дізнатися про сімейні та родинні історії, адже ступінь відчуження між різними поколіннями внаслідок відмінного життєвого досвіду, імовірно, доволі високий. Він може бути істотним за різними напрямками: когнітивним, що виявляється в незнанні чи слабкому знанні інтерв'юєром історичного контексту молодих і зрілих літ оповідача; емоційним – у неможливості поділити емоційне напруження оповіді; комунікативним – наявністю бар'єрів у спілкуванні між представниками різних вікових груп. Англійський соціолог Пол Коннертон наводить приклад труднощів взаєморозуміння між представниками різних генерацій через «відмінні матриці спогадів» і «відмінні словники», якими послуговується кожна зі сторін [5]. Проблема полягає ще й у тому, що образ історичного минулого не лише, імовірно, різний для учасників/свідків подій та молодого покоління, цей образ може відрізнятися і в людей одного покоління. Для збагачення власного життєвого досвіду студентів має значення представлена в наративних інтерв'ю проблематизація минулого, що давало можливість на основі порівняння ознайомитися з різними версіями одних і тих самих подій і їх значенням у житті людини, зрозуміти неоднозначність ставлення до минулого в оцінках наших сучасників, глибше розуміти контекст історичних подій. Така робота соціологів «в полі» дає можливість зрозуміти спільність долі багатьох сучасників унаслідок спільності соціально-політичних умов і ситуацій, у яких вони жили.

У процесі польової роботи отримано 10 наративних інтерв'ю тривалістю 45–90 хв. Корпус текстів наративних біографічних інтерв'ю, які підлягали аналізу, сформовано не лише за результатами проведення проекту, але також у більш ранніх у часі польових дослідженнях студентів-документознавців і соціологів. Таку практику зі збору наративних інтерв'ю заради документування спогадів українців розпочато нами ще у 2011 р. в межах виконання студентами програмових завдань навчальної дисципліни «Соціологічний аналіз документів».

У межах цього проекту наступним кроком стало застосування усно-історичного типу в якісній стратегії дослідження на основі методу напівструктурованого інтерв'ю. Воно відрізняється від наративного наявністю путівника, процедурою проведення й має свою специфіку на етапі обробки та аналізу даних. На час підготовки та обговорення путівника в аудиторії використано методи генерування ідей: конференція ідей і мозковий штурм. Путівник напівструктурованого інтерв'ю на тему «Жива історія України, міста Луцька у XX–XXI столітті» містив вступне слово інтерв'юера й такі змістові тематичні блоки:

1. Загальні уявлення про історію України та міста Луцька.
2. Історія окремої людини, сім'ї в контексті історії країни.
3. Свідки й учасники історичних подій.
4. Історичне минуле міста Луцька.
5. Роль держави в збереженні історичної пам'яті про минуле.
6. Сув'язь минулого та сьогодення.

Отримано 12 напівструктурованих інтерв'ю, тривалість котрих у цьому проекті становила 45–90 хв.

У царині усної історії відбувається рух до міждисциплінарності, що проявляється у виокремленні в межах осібної науки специфічної проблематики, досяжної методом усної історії, з одного боку, й використання доробку суміжних наук у царині методології та методів усної історії, – з іншого. Така діалектика виразно проявляється в стосунку до усної історії соціології та історичної науки. «Соціологія стала

формою наукової самосвідомості сучасності, і її найважливіші класичні досягнення перебувають у зв'язку з досвідом торжествуючої модернізації», – засвідчив польський соціолог Пйотр Штомпка [9, с. 100]. І хоча погляди соціологів на те, що таке сучасність, не завжди збігаються, вираз «наукова самосвідомість сучасності» влучно характеризує призначення й статус соціології. Увага до усної історії в історичній науці на сьогодні зумовлена розширенням предмету історичного дослідження, появою в ній унаслідок швидкоплинності та значущості соціальних змін напряму «історія сучасності». Проте саме відрубність сучасного й минулого відзначає межу, що розрізняє соціологію та історію.

«Жива історія», історія, яку оповідають, охоплює, зазвичай, у вимірах людського життя пам'ять трьох-чотирьох поколінь (тих, хто живий, з огляду на середню тривалість людського віку). Змістові характеристики використання усної історії в соціології дотичні до виявлення способів конструювання соціальної реальності. Ідеться про подання картини минулого в єдності зі способами, завдяки яким минуле насправді стає для нас «живою історією», зважаючи на оповідача й на вторгнення історії в нашу сучасність.

Цільову вибірку в опитуванні у форматі напівструктурованого інтерв'ю становили люди, професійна діяльність яких стосувалась історії: інформантами були історики – освітяни та науковці, музейні працівники й представники тих громадських організацій, діяльність яких центрована на історичному минулому. Цю категорію учасників дослідження характеризує високий ступінь обізнаності, зацікавленості й критичності щодо історичного минулого. Завдяки своїй науковій, освітянській чи просвітницькій роботі в галузі історії, вони самі беруть участь у конструюванні історичного минулого. Отож, важливо було дізнатися думки експертів про виховний потенціал української історії, її роль як чинника національної ідентичності, формувальний потенціал для шанобливого ставлення до історичного минулого й патріотичних настроїв української молоді.

Для вивчення ставлення українців до історичного минулого вирішено використати метод фокус-груп. У ході реалізації проекту на базі лабораторії соціологічних досліджень СНУ ім. Лесі Українки проведено дві фокус-групи, які тематично відповідали змісту проекту. У дослідницьку групу входили студенти-соціологи, котрі виконували ролі модераторів, рекрутерів, асистентів модераторів, транскриберів. Запрошеними учасниками першої фокус-групи (травень 2016 р.) були студенти й аспіранти спеціальностей «Історія», «Культурологія», «Соціологія» та «Філософія» СНУ ім. Лесі Українки, учасниками другої (листопад 2016 р.) – студенти-соціологи СНУ ім. Лесі Українки й Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Загалом у фокус-групових обговореннях, кожне з яких тривало близько трьох годин, окрім членів дослідницької команди, узяло участь 14 осіб – шість юнаків і вісім дівчат.

Фокус-групи покликані з'ясувати спектр думок із досліджуваної теми, що отримані, як і у випадку глибинних інтерв'ю, «з перших вуст». Основу цього методу складає групова динаміка. Фокус-група надає дослідникам можливість простежити процеси формування думок, їхню складну структуру й неоднозначність, відображає множинність життєвих світів, особистісного та соціального досвіду учасників. Поведінку учасників фокус-групи вирізняє якість демонстрації й відстоювання своїх переконань у ситуації їх миттєвого оприлюднення в групі. Значну роль у вираженні учасниками своїх позицій відіграє здатність піддаватися домінуванню чи спроможність протистояти тискові групи. У фокус-групі відбуваються процеси, які стимулюють креативність завдяки спонтанному вираженню поглядів, обміну думками «тут і зараз», формулюванню нових ідей, що стимулює асоціативне мислення та сприяє активізації творчої уяви учасників.

Питання сценарію фокус-групи про ставлення українців до історичного минулого були змістово співзвучні з питаннями путівника напівструктурованого інтерв'ю. Напрацювання сценарію в межах теми ґрунтувалося на припущенні, що ставлення до історичного минулого містить когнітивну, оцінну й комунікативну складові частини. Структурно сценарій фокус-групи складався зі вступного слова модератора та тематичних блоків із групою уточнювальних питань у кожному з них:

1. Загальні уявлення про минуле:

- Із яких джерел Ви отримуєте інформацію про історичне минуле країни?
- Чи вважаєте Ви, що українцям потрібно знати свою історію?
- Які події з історії України або дотичні до неї Вам найбільше запам'яталися?
- Як Ви вважаєте, чи є фільми джерелом інформації про історичні події та історичні постаті?

Чому Ви так вважаєте?

– Чи знаєте Ви історію своєї сім'ї, своєї родини?

– Чи хтось із Ваших родичів був учасником історичних подій? Пригадайте, що він/вона розповідали про це?

2. Ставлення до видатних історичних діячів і визначення значущих історичних подій української історії:

– Як Ви вважаєте, які історичні події мали найбільший вплив на Ваше життя?

– Яких історичних осіб української історії Ви вважаєте найвидатнішими?

– А з ким з українських історичних діячів у Вас пов'язані негативні асоціації?

– Хто з відомих учених, письменників, митців, політиків XX–XXI ст. звертався до теми української історії?

– Назвіть, кого Ви вважаєте героями української історії? Поясніть Ваш вибір.

– Як Ви вважаєте, хто з відомих українських учених, письменників, митців, політиків заслуговує на пошанування на державному рівні?

3. Зацікавленість українців історичним минулим:

– Чи доводилося Вам із друзями в колі сім'ї чи родини обговорювати ставлення українців до історичного минулого? Пригадайте, як це було.

– Які чинники, на Вашу думку, впливають на ставлення українців до історичного минулого? Поясніть чому.

– Які розбіжності в ставленні до історичного минулого існують в українців? Щодо яких саме подій?

– Як Ви вважаєте, чи цікавляться українці своїм історичним минулим?

– У чому це виражається?

4. Історичний дискурс і політика пам'яті:

– Які теми української історії є, на Вашу думку, найбільш значущими в українському історичному дискурсі?

– Які історичні події XX–XXI ст., на Вашу думку, потрібно вивчати в українських школах?

– Чи є такі історичні події, які, на Вашу думку, слід виключити зі шкільних чи університетських навчальних програм? Відомий вислів Цицерона, що історія – вчителька життя. Чи згодні Ви з цим твердженням?

– Які заходи, на Вашу думку, повинна вжити держава в ділянці політики пам'яті, щоби піднести патріотичний дух молоді?

Формами звітності участі студентів-соціологів у проекті стали заповнені польові документи, аудіозаписи глибинних інтерв'ю й фокус-груп, транскрибовані матеріали дослідження в цифровому та видрукованому варіанті, фотозвіти за результатами фокус-груп.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Історичне минуле – усвідомлюємо ми це чи ні – присутнє в нашому теперішньому, продовжує впливати на нього, визначати зміст наших суспільних цінностей і переконань. У проекті у вимірах людського буття досліджувалася складна діалектика зв'язку історичного минулого й теперішнього: як із погляду сьогодення визначають образ історичного минулого і як історичне минуле продовжує впливати на наше сьогодення. Пошуково-дослідницький проект «Ставлення українців до історичного минулого» реалізовано в межах вивчення студентами-соціологами курсу «Якісні методи у соціологічних дослідженнях». У проекті заради виявлення широкого спектра позицій із досліджуваного питання реалізовано комплексний підхід на основі поєднання різних типів і методів у якісній стратегії соціологічного дослідження.

За час участі в проекті студенти отримали досвід пошуково-дослідницької роботи, уключно з досвідом генерування й критики ідей, практики польових досліджень у рамках якісної стратегії в соціології. Розгляд ставлення пересічних українців до історичного минулого здійснено на ґрунті вивчення «історії життя». Робота «в полі» дає змогу вдосконалити комунікативні навички, практично навчатися взаємодії з іншими (за життєвим досвідом, оточенням, віком, субкультурою, актуальною життєвою ситуацією тощо), учитися бути відкритими й уміти співпереживати. У процесі реалізації проекту відбувалася комунікація між представниками різних вікових груп, що сприяє посиленню взаєморозуміння між поколіннями, обміну здобутим історичним досвідом.

У межах цього проекту на основі методу напівструктурованого інтерв'ю в якісній стратегії використано усно-історичний тип дослідження. Путівник напівструктурованого інтерв'ю адресований

експертам і спрямований на отримання від них роздумів про живу історію України, міста Луцька у ХХ–ХХІ ст. Апробовано метод фокус-груп у ділянці вивчення ставлення українців до історичного минулого. Специфіка фокус-груп характеризувалася двома параметрами: гомогенністю учасників групи за віком і видом діяльності в першій та другій фокус-групах, представництвом студентської молоді з географічно відділених регіонів України в другій фокус-групі.

Задokumentовані в процесі реалізації проекту життєві історії можуть стати джерелом для вивчення науковцями нових соціологічних й історичних тем.

Джерела та література

1. Ассман Я. Культурная память. Письмо, память о прошлом и политическая идентичность в высоких культурах древности / Я. Ассман ; пер. с нем. М. М. Сокольской. – Москва : Яз. славянской культуры, 2004. – 368 с.
2. Доманська Е. Історія та сучасна гуманітаристика: дослідження з теорії знання про минуле / Е. Доманська ; пер. з пол. та англ. В. Склокіна ; наук. ред. В. Склокін, С. Троян. – Київ : Ніка-Центр, 2012. – 264 с.
3. Грінченко Г. Г. Примусова праця в нацистській Німеччині : Міжнар. проект збору документальних свідчень і проблеми аналізу біографічних інтерв'ю / Г. Г. Грінченко // Вісник Черкаського університету. – Серія «Історичні науки». – 2009. – № 160–161. – С. 27–44.
4. Кісь О. Відновлюючи власну пам'ять: проект «Україна ХХ століття у пам'яті жінок» / О. Кісь // Україна модерна. – 2007. – Т. 11. – С. 66–72.
5. Коннертон П. Як суспільства пам'ятають [Електронний ресурс] / П. Коннертон ; пер. з англ. С. Шліпченко. – Київ : Ніка-Центр, 2004. – 184 с. – Режим доступу : <http://litopys.org.ua/connert/conn02.htm>
6. Крижний С. Повсякдення перших місяців (осінь 1941 – весна 1942) окупації Харкова в усних свідченнях та біографічних документах (у контексті соціологічного вивчення громадянського колабораціонізму) / С. Крижний // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2008. – № 2. – С. 118–140.
7. Стежками етнографічних експедицій // Етносоціальне буття народів Запорізького Приазов'я в етнокультурному контексті : монографія ; за заг. ред. Аносова І. П., Афанасьєвої Л. В., Крилова М. В., Пригаро М. В. – Запоріжжя : Обл. держ. адмін. ; Мелітополь : МДПУ ; Сімферополь : Таврія, 2005. – С. 194–275.
8. Усна історія Степової України / голов. ред. П. Сохань. – Запоріжжя, 2000–2010. – Т. 1–10.
9. Штомпка П. Социология социальных изменений / П. Штомпка ; пер. с англ. ; под ред. В. А. Ядова. – Москва : Аспект Пресс, 1996. – 416 с.
10. Kvale S. Interviews : an Introduction to Qualitative Research Interviewing / S. Kvale. – Thousand Oaks, Calif. : Sage Publications, 1996. – 326 p.
11. Rosental G. Reconstruction of life stories: principles of selection in generating stories for narrative biographical interview / G. Rosental // The Narrative Study of Lives. – 1993. – № 1(1). – P. 59–91.
12. Schutze F. Biographieforschung und narratives Interview / F. Schutze // Neue Praxis. – 1983. – № 13 (3). – P. 283–294.

References

1. Assman, Ya. (2004), *Cultural memory. Writing, Remembrance and political identity in the high cultures of ancient*, Moscow : Languages of Slavic culture, 368 p.
2. Domanska, E. (2012), *History and Modern Humanities. A Study on the theory of Knowledge of the Past*, Kyiv : Nika-Center, 264 p.
3. Grinchenko, G. G. (2009), Forced Labor in Nazi Germany: International Project for the Collection of Documentary Evidence and Problems of Biographical Interview Analysis, *Chercasy University Bulletin: Historical Sciences Series*, Pp. 27–44.
4. Kis, O. (2007), Restoration of our own memory: the project «Ukraine of the 20th Century in the memory of women», *Ukraine Modern*, Vol. 11, Pp. 66–72.
5. Connerton, P. (1989), *As societies remember*, Kyiv : Nika-Center, 184 p., <http://litopys.org.ua/connert/conn02.htm>
6. Kryzhniy, S. (2008), The period of the first months (autumn 1941 – spring 1942) of occupation of Kharkiv in oral testimonies and biographical documents (in the context of sociological study of civil collaboration, *Sociology: Theory, Methods, Marketing*, No. 2, Pp. 118–140.
7. The trends of ethnographic expeditions (2005), *Ethno-social existence of the peoples of the Zaporizhia Azov Sea in the ethnocultural context*). Monograph, ed. by Amosow I. P., Afanas'eva L. V., Krylova M. V., Pryharo M. V., Zaporizhzhia : Regional State Administration; Melitopol: MSPU; Sinfperopol: Tavrya, Pp. 194–275.
8. *Oral History of Steppe Ukraine* (2000–2010), Zaporizhia, Vol. 1–10.
9. Sztompka, P. (1996), *The Sociology of Social Change*, Moscow : Aspect Press, 416 p.
10. Kvale, S. (1996), *Interviews: an Introduction to Qualitative Research Interviewing*, Thousand Oaks, Calif. : Sage Publications, 326 p.

11. Rosental, G. (1993), Reconstruction of life stories: principles of selection in generating stories for narrative biographical interview, *The Narrative Study of Lives*, Vol. 1, No. 1, Pp. 59–91.
12. Schutze, F. (1983), Biographieforschung und narratives Interview, *Neue Praxis*, Vol. 3, No. 13, Pp. 283–294.

УДК 364.4:316.35

Самоорганізація волонтерських ініціатив під час подій на Майдані 2013–2014 рр.

Анна Прохорова –

старший викладач
кафедри соціології
Національного університету
«Києво-Могилянська академія»,
Київ, Україна
E-mail: anna_prokhorova@ukr.net

Грунтуючись на масиві з 400 глибинних інтерв'ю, отриманих у межах проектів «Майдан. Свідчення» та «Майдан. Медична допомога», досліджено процеси створення й функціонування самоорганізованих волонтерських ініціатив під час подій Майдану 2013–2014 рр. та виокремлено їхні структурні характеристики та особливості. Виявлено дві основні структурні характеристики самоорганізованих волонтерських ініціатив Майдану, що давали їм змогу діяти ефективно й швидко: горизонтальна структура утворення та функціональна спеціалізація її членів. Серед особливостей утворення й функціонування волонтерських ініціатив Майдану зазначено спонтанне та швидке створення в періоди загострення ситуації, виконання одних і тих самих функцій різними організаціями, активну комунікацію через Інтернет та соціальні мережі, наявність подібних статусних характеристик в ініціаторів організацій, залучення значних людських і матеріальних ресурсів до власної діяльності.

Ключові слова: Майдан, волонтерська активність, самоорганізація, глибинні інтерв'ю.

Received: September, 2017

1st Revision: October, 2017

Accepted: November, 2017

Prokhorova Anna. Self-Organization of the Volunteer Initiatives During the Events of the Maidan 2013–2014. The article studies the processes of development and functioning of self-organized volunteer initiatives during the events of the Maidan (2013–2014) and their structural characteristics and peculiarities relying on the pool of 400 in-depth interviews, gathered at the projects *Maidan. Testimonies* and *Maidan. Medical source*.

It is shown that self-organization of the volunteer initiatives arose spontaneously and rapidly as a response to new emerging needs that appeared during the periods of aggravation of the situation.

The two main structural characteristics of the self-organized volunteer initiatives of the Maidan that allowed them to act quickly and effectively were their horizontal character and functional specialization of their members. Different organizations of the Maidan performed the same functions, partly because of the complexity of coordination during the periods of intensive work, and partly in view of diversifying the risks. Another peculiarity of these initiatives consisted in active communication through the Internet and social networks both among activists and with all those who wished to help. Volunteer organizations of the Maidan were initiated by people of a certain type: young, educated, active, middle class. One more peculiarity of self-organized volunteer initiatives that have been analyzed, is that they managed to attract significant resources to their activities, both material and human.

Key words: Maidan, volunteering activities, self-organisation, depth interview.

Прохорова Анна. Самоорганизация волонтерских инициатив во время событий на Майдане 2013–2014 гг. Процессы создания и функционирования самоорганизующихся волонтерских инициатив во время событий Майдана 2013–2014 годов исследованы на массиве из 400 глубинных интервью его участников, полученных в рамках проектов «Майдан. Свидетельство» и «Майдан. Медицинская помощь». Обнаружены две основные структурные характеристики самоорганизующихся волонтерских инициатив Майдан, которые позволили им действовать эффективно и быстро: горизонтальная структура и функциональная специализация ее членов. Среди особенностей создания и функционирования волонтерских инициатив Майдана обнаружено также спонтанное и быстрое создание в периоды обострения ситуации, выполнение одних и тех же функций различными организациями, активная коммуникация через Интернет и социальные сети, наличие подобных статусных характеристик у инициаторов организаций, привлечение значительных человеческих и материальных ресурсов к собственной деятельности.

Ключевые слова: Майдан, волонтерская активность, самоорганизация, глубинные интервью.